

Сыни тұрғыдан ойлау, талдау және синтездеу, шығармашылықпен жұмыс жасау қабілеттерін дамытуға ықпал ететін технологиялардың бірі – «оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту». Американдық авторлардың пікірінше, бұл технология «оқушы мен оқытушыны дамытуға бағытталған басқа педагогикалық тәсілдер мен технологияларға ашық».

Ойлау-бұл оқу, жазу, сөйлеу және есту қабілеті сияқты процесс. Бұл нақты, бар нәрсе туралы ойлануға мәжбүр ететін белсенді үйлестірілген күрделі процесс. Мұны контекстен тыс үйрету мүмкін емес. Сыни ойлауды мектеп курсының немесе күнделікті өмірдің жалпы мәнмәтінінен бөлек болған кезде үйренуге болмайды. Сыни тұрғыдан ойлауды үйрену үшін күнделікті курстың мазмұнын талдай отырып, мұны жасаған дұрыс [4; 7].

Оқушылардың білгендерін қолдана отырып, нақты мәселелерді шешуге мүмкіндіктері болған кезде оқу және сыни ойлау жақсарады. Оқыту ол студенттердің бұрынғы білімі мен тәжірибесіне негізделіп, білгендерін жаңа ақпаратпен байланыстыруға мүмкіндік береді. Сыни тұрғыдан ойлау мұғалімдер әртүрлі идеялар мен тәжірибелерді түсініп, қолданған кезде көрінеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Байтұрсынұлы А. Шығармалар. 6 томдық.-Алматы: «Ел-шежіре», 2013.-384 б.
2. Әлімов А.Қ. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану: Оқу куралы. / - Алматы, 2015. - 180 б.
3. Щетинин М.П. Педагогические инновации / - М.,1991. - 347 с.
4. Якиманская И.С. Знания и мышление школьника. Москва: Знание, 1985. - 248 с.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Тұтқыш А.Ж.

п.ғ.м, тарих пәнінің мұғалімі

Нығмет Нұрмақов атындағы мамандандырылған

мектеп-лицей-интернат

Қарағанды қ.,Қазақстан

Аннотация: Еліміз егемен болып, қазақ атын әлемге танылып жатқан кезінде еліміздің озық мұрасын жаңғырту - әр азаматтың қасиетті борышы. Қазақ тарихында ХХ ғасырдың бас кезі – түрлі оқиғаларға, саяси өзгерістерге толы кезең. Мақалада ХХ ғасырдың бас кезіндегі ұлт-азаттық қозғалыс тарихының өзекті мәселелерінің бірі – Алаш партиясының құрылуы, оның тарихи негіздері, саяси әлеуметтік сипаты және тарихта алатын орнын қарастырамыз.

Қазақ зиялылары саяси партия құру әрекетін бірінші орыс революциясы жылдарында-ақ қолға алған. ХХ ғасырдың басындағы елдегі аласапыран қиын кезеңде халықтың қамын ойлаған саяси күш – Алаш қозғалысы болды. Осы қозғалыстың басында – саяси мәдениеті әлемдік деңгейге көтерілген, оқыған, сауатты, кәсіби даярлығы заманына сай адамгершілік-имандылық қасиеттері ата-бабамыздың сан ғасырлық қастерлі құндылықтарымен сусындаған Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Тынышбаев, Ж.Ақбаев сияқты тұлғалар тұрса, солармен пікірлес – Ж.Досмұхамедов, М.Жұмабаев, С.Сейфуллин, М.Шоқай, Т.Рысқұлов, С.Сәдуақасов, Ж.Аймауытов, М.Әуезов т.б. одан әрі дамытты [1, 285 б.].

Алаш ұлттық партиясы — қазақтың тұңғыш ұлттық-демократиялық партиясы (1917 — 1920). ХХ ғ. қазақ тарихында терең із қалдырды. Алаш партиясының өмірге келуі:

-біріншіден, Ресей империясының Қазақстандағы отарлық басқару жүйесі дағдарысқа ұшырады

-екіншіден, ХХ ғасырдағы экономикалық даму

-үшіншіден, саяси және дәстүрлі рухани алғыраттардың пісіп жетілді

Осы объективтік алғышарттар партия құруға ықпал етті. Қазақ зиялылары ұлттық партия құру әрекетін бірінші орыс революциясы жылдарында (1905-1907) қолға алды.

1905 жылғы 6 тамыздағы мемлекеттік думаға патша манифесі басқа ұлттармен бірге қазақ еліне де депутат сайлау құқын берді. 1906 ж. 10 маусымда Семей қаласында Мемлекеттік Думаға қазақтардан депутат сайлау үшін өкілдер жиналысы өтіп, Ә.Бөкейханов жиналғандарды “Халық еркіндігі” (кадеттер) партиясының бағдарламасымен таныстырып, жиналыс оған қатысқандардың аталған партияға қосылатындығы жөнінде қаулы қабылдап, жиналыста Ә.Бөкейхан «бұл болып тұрған заман Алаштың азаматына зор жүк. Бізде бірлік болып, іс қыла білетін шебер табылса, Алаштың баласы бақыт-махаббат жолына түсті. Кейінгі үрім-бұтақ не алғыс, не қарғыс бере жүретін алдымызда зор шарттар бар! Осыны аңғар, жұртым қазақ!» деп көрсетіп, бюроның атынан депутаттыққа кандидат деген 43 адамның атын атап, халықтың талқысына ұсынды [2, 92 б.].

Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұлы бастаған ұлттық зиялылар тобы тұңғыш «Алаш» ұлттық партиясын құрды, Алашорда ұлттық-территориялық автономиясын жариялап, қазіргі тәуелсіз ұлттық мемлекеттің іргетасын қалады. XX ғасырда өмір сүрген Алаш қайраткерлерінің қоғам алдындағы жауапкершілігі, отансүйгіштігі мен биік мақсаттары – бүгінгі ұрпаққа үлкен өнеге. Ұлт зиялылары біз үшін халық алдындағы адалдықтың, рухани кемелдіктің, ұлтжандылықтың үлгісі іспетті. Алаш зиялысы Ахмет Байтұрсынұлы – адамзат баласының тарихында сирек кездесетін дара тұлға. Ол туған халқына адал да, кіршіксіз қызмет етуімен теңдесі жоқ тұлға «Өзгеге жамандық тілеу – өзіңе жамандық жасау, себебі, басқалармен қосылып барлығымыз бір адамзат баласымыз. Адам баласы үшін ең қиыны рухани тыныштық жағдайына жету, оған біз санамен де, байлықпен де жете алмаймыз, тек ілім мен білім жолына түсу арқылы ғана адам баласы толыққанды рухани кемелдікке жете алмақ».

XX ғасырдың басында Алаш зиялылары қазақ халқының ұлттық мүддесі Тәуелсіздік жайлы еңбектер жазғаны үшін қудаланды. XX ғасырдың басы қазақ даласында азаттық қозғалысының негізгі бағыттарының бірі оқу-ағарту мәселелері болды. Бұл жұмыстардың басында Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейханов және Міржақып Дулатов бастаған қазақ зиялылары тұрды.

XX ғасырдың басындағы ұлы тұлға, қазақ интеллигенциясының бірі – Ахмет Байтұрсынұлы. Қазақ қоғамының дамуына қосқан үлесі, шығармашылық ізденістері мен батыл пайымдаулары жаңашылдықты бастады. XIX ғ. аяғы мен XX ғ. басында Ресей империясының саясаты құрамындағы халықтардың мәдениетін тоқырауға, әлеуметтік жағдайының төмендеуіне алып келді. Ахмет Байтұрсынұлы өмірінің басы мен соңына дейін қазақ елінің рухани жаңаруына арнап, XX ғасырдың 30 жылдарындағы жаппай қуғын-сүргін құрбаны болды. Ахмет Байтұрсынұлының қалдырған мұрасы ауқымды және орасан зор. Оның өмірі, қазақ жағдайының жақсаруының барлық салаларын қамтитын іс-шаралар, ой-пікірлері, идеялары осыған дәлел. Ғалымдар Ахмет Байтұрсынұлының осы күнге дейін еңбектерін зерттеумен келсе, өскелең ұрпақ үлкен құрметпен шығармаларынан білім алып жүр. Мақалада Ахмет Байтұрсынұлының еңбектеріндегі ұлт мүддесіне арналған шығармаларының кейбір үзінділерін көрсетуге тырысамыз. «Алаш» сөзі қазіргі тәуелсіз Қазақ елінің әр азаматының түсінігінде өз орны бар тарих. Ал XX ғ. басындағы бұл ел болу идеясы алдыңғы прогрессивті ойлайтын интеллигенция өкілдерінің үлкен мақсаты, болашақтағы арманы болды.

Ахмет Байтұрсынұлы 1905 жылдан ағартушылық қызметпен айналысып, көптеген еңбектер жазады. Саяси өмірге белсене араласуын 1905 жылғы «Қарқаралы петициясының» авторларының бірі болу арқылы танытады. Ел қамын ойлау мақсатында жазылған петицияда тіл еркіндігі, қазақ тіліндегі газеттің болуы, баспаханаға рұқсат, жер мәселесі, шаруаларды көшіруді тоқтату, сот және т.б. өзекті мәселелерді шешу талап етілді. Осы істен соң бақылауға алынып, нәтижесінде 1909 жылы Семей түрмесіне

тұтқынға алынады. Сегіз ай абақтыдан соң Ерекше кеңестің шешімімен 1910 жылы Орынборға жер аударылады [3, 181 б.].

«Қырық мысал» атты алғашқы жинағын Ахмет Байтұрсынұлы 1909 жылы Петербург қаласында баспадан шықты. Бұл жинақ Эзоп, Крылов және Абай еңбектерінің түпнұсқаларына бейімделіп жазылған еді. Ақын бұл еңбек арқылы патша үкіметінің отарлық саясатын, жүйесіз шаруашылығын сынады. Жұртты білімге, дамуға, бірлікке, елге қызмет жасауға шақырды

1911 жылы Ахмет Байтұрсынұлының маңызды шығармаларының бірі «Маса» еңбегі жарық көрді. Бұл жинақ қоғамның мәдениеті мен жоғары білімін құруды поэзия түрінде жеткізеді. Адам қасиетінен надандықты, немқұрайлықты, бейжайлықты жоюға шақырды. «Маса» еңбегі қазақ әдебиетін жаңа деңгейге көтереді [4, 87 б.].

Ахмет Байтұрсынұлы өзінің алғашқы әдеби зерттеу жұмысын Орынборда жүргізді. Оның нәтижесі «Қазақ» басылымында жарияланды. Ғалым Абайдың рухани мұрасының қазақ мәдениетіне әсерін қарастырды, ұлы ақын шығармаларының орасан зор маңызын ашты. Ақынның қоғамның демократиялық құрылымы туралы ойларын дамыта отырып, Ахмет Байтұрсынұлы оларды Қазақстандағы кәсіби журналистиканың негізіне қойды. 1926 жылы Ахмет Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» ғылыми-теориялық еңбегін жариялады. Онда ол әдебиет теориясы мен сынына, тарих пен әдістемеге нақты анықтамалар берді. Бұл қазақ әдебиетінің алғашқы іргелі зерттеу жұмысы болып табылады.

«Аталы жұртымыздың, ауданды ұлтымыздың аруақты аты деп, газетіміздің атын «қазақ» қойдық» [5, 11б.] - деп, Ахмет Байтұрсынұлы 1913 жылдың 2 ақпанынан бастап ұйымдастырушысы және редакторы болған «Қазақ» газеті туралы жазады. Халықтың тіршілігіндегі көз, құлақ және тіліне айналған бұл газет үлкен еңбектің нәтижесі. Газет мақсаты – бытыраңқы қазақты біріктіру, халықты ағартушылыққа үндеу, жерді сақтау, еңбекке шақыру және т.б. еді. Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы және т.б. ұлт зиялылары бастаған бұл газетте бостандық идеяларын насихаттайтын, қазақ халқының тарихы мен мәдениетін зерттейтін, әдеби туындылар, білім, оқыту және тәрбие, елдің әлеуметтік деңгейін, денсаулық мәселелерін ашатын мақалаларды жариялады. Оған дәлел: «Жазу мәселесі», «Тіл құрал», жоғарыда қарастырылған «Қырық мысал», «Білім жарысы», «Бас қосу», «Егін егу», «Ауру жайынан» - Ахмет Байтұрсынұлы; «Рухани мәдениет қарауылынан», «Без ауруы», «Ашық хат», «Қара қыпшақ Қобыланды» - Әлихан Бөкейхан; «Оян, қазақ», «Жазу жөндеу», «Елімай», «Шәкірт», «Оқушыларға жәрдем» - Міржақып Дулатов, «Тамыр дәрі қақында», «Жұқпалы ауру» - Халел Досмұхамедов және өзге де зиялылардың еңбектері. Алаш зиялылары халықты ағарту мен жалпы мәдениетке ұмтылуға шақырды, осы кезекте алдымен ана тілінде әдебиеттің дамуын көздеді.

1917 жылғы 21 карашада «Қазақ» газетінде № 251 басылымында шыққан «Алаш партиясының бағдарламасы жобасының» авторларының бірі Ахмет Байтұрсынұлы болды. Тоғызыншы бөлімге ерекше назар аударылады: «білім беру ордаларының есігі барлығына ашық және тегін; барлық адамдарға міндетті білім алу талап етіледі. Бастауыш мектептерінде оқыту тек ана тілінде жүреді, қазақтар орта мектептер мен университеттерді өзінің тілінде құрады. Білім беру жүйесі дербес түрде тәуелсіз: билік білім беру жұмысына араласпайды, профессорлар мен оқытушылар белгілі конкурс негізімен тағайындалады, жаңадан кітапханалар ашылады» [6, 141 б.].

Байтұрсынұлы шығармашылық жұмысын өлең жазудан бастаған. Онда ол еңбекші халықтың ауыр халін, арман-тілегін, мұң-мұқтажын көрсетіп, жұртшылықты оқуға, білім-ғылымға, рухани биіктікке, адамгершілікке, мәдениетті көтеруге, еңбек етуге шақырады.

Ақынның алғашқы өлеңдері «Қырық мысал» атты аударма жинағында 1909 ж. Санкт-Петербургте жарық көрді. Бұл кітабы арқылы қалың ұйқыда жатқан қараңғы елге жар салып, олардың ой-санасын оятуға бар жігер-қайратын, білімін жұмсайды.

Ақын әрбір аудармасының соңына өзінің негізгі ойын, айтайын деген түйінді мәселесін халқымыздың сол кездегі тұрмыс-тіршілігіне, мінезіне, психологиясына сәйкес қосып отырған.

Байтұрсынұлының екінші кітабы – «Маса» (1911). Бұл кітапқа енген өлеңдерінде ақын қараңғылық, надандық, шаруаға енжарлық, кәсіпке марғаулық сияқты кемшіліктерді сынады [6, 226 б.].

Ұлт мүддесі үшін бар өмірін арнаған Ахмет Байтұрсынұлы өзінің серіктерімен қандай уақыт болмасын қазаққа үлгі болады. Себебі, бұл тұлғаларды зерттей отыра сіз жақсылық пен әділеттілікті, адалдық және парыз, намыс пен ар-ождан, оқу мен еңбектің не екенін түсініп, осы асыл қасиеттерді бойыңызға сіңіре аласыз. Олардың өмірлік ұстанымы – халқының болашағын жақсарту үшін үлкен жоспарлар құру және оны жүзеге асыру мақсат етілді. Тіл – халықтың негізі болып табылады.

Қорыта келгенде, Қорыта келгенде Алаш зиялылары тарихи тұлғалар. Олар өз елінің дамуы барысында аянбай еңбектенгенін көруге болады. Бұл тұлғалар күрескер, саясаткер, тарихшы, әлем тарихында болып жатқан өзгерістерді біліп, болжайтын тұлға ретінде деректер, ғылыми зерттеулер және олардың еңбектері арқылы баяндалады. Бұл тұлғада қазақ халқы ғана емес бүкіл түркі жұрты үшін еңбек етті. Ол қазақтың және бүкіл түркі халықтарының мақтанышы ғана емес, ЮНЕСКО шешімі арқылы бүкіл әлем таныған тұлғаларға айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 3-том. – Алматы: «Атамұра», 2002.-768 б.
2. Байтұрсынов А. Ақ жол. Өлеңдер мен тәржімелер, публ. Мақалалар және әдеби зерттеу / Құраст. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
3. Байтұрсынұлы А. Қырық мысал. Өлеңдер. - Алматы: Жазушы, 2004.-120 б.
4. Нысанбаев Ә. Қазақ. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998. – 560 б.
5. Байтұрсынұлы А. Көп томдық шығармалар жинағы. Алматы: Алаш. 5 том: Ер Сайын. 23 жоқтау мақалалар.-2006.- 288 б.
6. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы /Құрастырған Г.Әнесов, А.Мектепов. - Алматы: Ана тілі, 1994. -446 б.